

طرح‌های ضربتی به مشارکت مردم نیازمندند

غلامرضا لطیفی دکتر در شهرسازی و استاد دانشگاه علامه طباطبایی و مدیر گروه برنامه‌ریزی اجتماعی این دانشگاه است. وی به مدت ۶ سال در سازمان برنامه و بودجه فعالیت می‌کرده و ۱۵ سال است که به عنوان استاد و عضو هیئت علمی در دانشگاه به تدریس می‌پردازد. همچنین از وی آثار متعددی در نشریات معتبر علمی به چاپ رسیده است. آنچه در ادامه آمده است، گفت و گویی است با ایشان در خصوص شکل‌گیری طرح‌های ضربتی، فراز و نشیب‌هایی که این طرح‌ها در جامعه با آن روبرو هستند و نیز هماهنگی این طرح‌ها با چشم‌اندازهای آینده شهرها.

□ جایگاه طرح‌های ضربتی - یا به اصطلاح جهادی - در برنامه‌ریزی شهری چیست؟

■ طرح‌های جهادی مبنای علمی ندارند اما با توجه به قداست مفهوم جهاد در تفکر مدیریت شهری کشور، این طرح‌ها کارکردهای متفاوتی در سطح شهر یافته‌اند. این طرح‌ها توانایی آن را دارند که در مدت کوتاه اثربخشی لازم را برای برنامه‌های اجرایی به بار آورند و به همین دلیل در شهری چون تهران که مشکلات خاص خود را دارد مطرح شده است. با وجود این در کتب برنامه‌ریزی شهری و گرایش‌های مرتبط با آن، چنین بینشی وجود ندارد.

□ منظور شما این است که جهادی بودن وجود ندارد و یا ماهیتاً چنین طرح‌هایی در مکان‌های مختلف مطرح نیستند؟

■ البته به مفهوم نظری وجود ندارد اما در ایران به طرح‌های ضربتی شهری، طرح‌های جهادی گفته می‌شود که برگرفته از ایدئولوژی و جهان بینی موجود در کشور است. اما در کشورهای دیگر از این طرح‌ها برای اسکان مهاجران یا حوادث غیرمترقبه و از این دست پدیده‌ها، استفاده می‌شود.

□ چرا این طرح‌ها صرفاً به وسیله شهرداری مطرح و اجرا می‌شوند؟

■ به دلیل اینکه شهرداری‌ها بر آن‌اند که بتوانند کاری را به صورت فوری در شهر انجام دهند و مردم از اجرای آن احساس رضامندی کنند. کارهای ضربتی سبب

شکل‌گیری نتایج آنی می‌شود و عملکرد شهرداری را در مدت زمان کوتاه، برای مردم مثبت جلوه می‌کند. در مجموع کارهای جهادی در شهرداری به معنای تعجیل و پیگیری‌هایی است که بتوان سریع به هدف دست یافت. در فضای شهری کنونی احساس می‌شود که پیگیر بودن برای مشکلات مناطق شهر و حساسیتی که در جامعه شهری برای حل مشکلات شهروندان در حوزه مسائل شهری وجود دارد، سبب شده است تا طرح‌های ضربتی به شکل جهادی آن نزد مدیریت شهری مقبولیت یابد. با توجه به این امر طرح جهادی ۱۳۷ در مدیریت شهری تهران مطرح شده است.

□ پس به اعتقاد شما که این طرح‌ها را از یک سو فاقد پایه‌های علمی می‌دانید و از سوی دیگر عجولانه توصیف می‌کنید، طرح‌های جهادی آن طور که باید و شاید در شهر کارآمدی ندارند؟

■ شهرداری سعی دارد با ارائه این طرح‌ها به نوعی شهرسازی مشارکتی را در جامعه ایجاد کند و به همین دلیل با در اختیار قرار دادن سامانه‌ای به نام ۱۳۷ فناوری ارتباطی‌ای را در شهرسازی مشارکتی به کار گرفته است. از یک سو ارتباط با مردم به صورت سیستماتیک صورت می‌گیرد و از سوی دیگر نیازهای شهروندان به صورت منظم و پیگیر و به صورت طبقه‌بندی شده از سوی حوزه‌های مختلف شهرداری‌ها پیگیری می‌شود. این طرح‌ها دارای مزیت‌هایی است که امروزه به اسم شهرسازی در دنیا مطرح است.

□ آیا در مدیریت شهری فعلی کشور نیز مشخصه‌های علم شهرسازی مبنای اجرای این گونه طرح‌هاست یا عوامل دیگری دخیل‌اند؟

■ از دهه ۸۰ رشته شهرسازی با مشخصه‌هایش به عنوان علمی مستقل و راهی برای کنترل و مدیریت شهر به صورت جدی مطرح شد، اما در ایران نگرش به شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری به عنوان دانش بین رشته‌ای است؛ به همین سبب اکثر طرح‌ها به صورت تخصصی ارزیابی و اجرا نمی‌شوند. مدیریت امروز نتوانسته است از پوسته گذشته بیرون آید و خود را با نظام‌های مدیریتی و برنامه‌ریزی کارآمد امروز منطبق کند. امروزه مدیریت شهری ابزاری است که زندگی شهری را ساماندهی می‌کند و از این طریق پویایی را در شهر به وجود می‌آورد.

□ با این اوصاف هدف برنامه‌ریزی شهری در سطح شهرهای کشور چیست؟

■ هدف بسیاری از برنامه‌ریزی‌ها در شهر، دستیابی به مدیریت صحیح است. براساس تعریفی، "شهرسازی چیزی نیست جز ایجاد آرامش و آسایش برای ساکنانش". در صورتی که تمامی این مقوله‌ها در شهر ابزار است، ابزاری برای رسیدن به مدیریت شهری، و برنامه‌ای خوب در شهر.

برای مثال جمعیت بعضی از مناطق تهران بسیار بیشتر از جمعیت مادر شهرهایی است که وجود دارند. پس باید برنامه‌ای تدوین شود تا بتواند نیاز این مناطق را برطرف سازد. چنین برنامه‌ای با توجه به وسعت تهران، همفکری و همکاری تمامی سازمان‌ها و نهادهایی را می‌طلبد که در مسائل شهر همراه با شهرداری درگیر هستند. برای این منظور باید به سمت کارشناسی کردن بدنه شهرداری حرکت کرد تا به قدرت اجرای این گونه فعالیت‌ها در شهر دست یابد و نیز اجرای این طرح‌ها در ذهنیت شهروندان جای گیرد.

□ بسیاری معتقدند که اجرای طرح‌های ضربتی همانند طرح جهادی ۱۳۷ برگرفته از طرح‌هایی مشابه در کشورهای اروپایی نظیر فرانسه است به گونه‌ای که آنها نیز سامانه‌ای در اختیار مردم قرار داده‌اند که نیازهای مناطق زندگی‌شان را از طریق تلفن پیگیری می‌کنند. فراز و نشیب این طرح‌ها را در کشور ما و دیگر کشورها چگونه مقایسه می‌کنید؟

■ بسیاری از برنامه‌های ما تقلید شده است. برنامه‌ها به صورت نه چندان کارآمد و درست، از طرح‌های دیگری اقتباس می‌شود و به شکل بسیار نازل‌تر و سطح پایینی در شهر به اجرا در می‌آید. در مدیریت شهری باید نوآوری باشد. یعنی باید نظام مدیریت شهر دارای "برنامه‌ریزی بدعتی" و کارآمد باشد، که متأسفانه اداره شهرها در ایران هنوز به دیدگاهی واحد دست نیافته است. در حالی که دانش در دنیا تخصصی‌تر می‌شود و هر برنامه‌ریزی جنبه‌های گوناگونی را در شهر پوشش می‌دهد و اقدامات انجام شده نیز دارای همپوشانی هستند، در ایران هنوز به سمت این ایده حرکت نشده است.

□ پس با توجه به نظریات شما طرح‌های ضربتی دارای کارکردی در شهر نیستند؟

■ طرح‌های ضربتی از جمله طرح ۱۳۷ به عنوان ابزاری است که مدیریت شهری را به سمت پویایی سوق می‌دهد. مردم احساس می‌کنند نیازها و پیام‌هایشان به وسیله تیم‌های کارشناسی در شهرداری طبقه‌بندی و اولویت‌بندی می‌شود و پس از ارزیابی، پیگیری و رفع خواهد شد؛ در اینجا حساسیت که احساس و نقش مشارکت شهروندان تقویت می‌شود. بر همین اساس طرح‌های دیگری که مدیریت شهری به اجرا در می‌آورد نیز باید دارای این قابلیت و تنوع باشند، یعنی بتوانند در وهله نخست مشارکت مردم را برانگیزند. از سویی دیگر طرح‌های اجرا شده در مکان‌های متفاوت، با توجه به ویژگی‌های متفاوت هر منطقه دارای تأثیرات متفاوتی است و منجر به کسب نتایج گوناگونی می‌شود. برای مثال اگر سطح سواد در یک محله یا منطقه بالاتر باشد، مردم نسبت به حقوق اجتماعی و شهری که در آن سکونت دارند و زندگی می‌کنند، آگاه‌ترند. حتی مطالبات آنها نیز متفاوت است و جنبه‌های گوناگونی را در بر می‌گیرد و بر عکس. شاید در یک منطقه اصلاً وجود چنین مشکلی به ذهن شهروندان خطور نکند چه رسد به اینکه سامانه‌ای شکل دهند تا آن مشکل را برطرف سازند. باید توجه کرد که به دلایل تاریخی مردم به دستگاه‌های عمومی از جمله شهرداری، کمی دیرتر اعتماد می‌کنند و طرح‌های جهادی می‌توانند در مدت زمان کوتاهی - در صورتی که خوب اجرا شوند - اعتماد مردم را جلب کنند. باید به این نکته توجه کرد که هزاره سوم، زمان تحقق جامعه‌ای است که مدام در حال کوچک شدن است و توسعه ارتباطات نیز از لازمه‌های آن به شمار می‌آید. در طرح‌های جهادی، توسعه ارتباطات زمینه را فراهم می‌کند که به صورت فراگیر به حقوق اجتماعی مردم توجه شود.

خواسته‌های نسل امروز بانسل گذشته کاملاً متفاوت است و این روندی است که جامعه جهانی به ما تحمیل می‌کند. در شهرسازی ارتباطی که "هابرماس" مطرح می‌کند نیز این موضوع دارای اهمیت است که مطالبات مردم در شهر تا چه حدی است و نهادی همانند شهرداری تا چه حد توانایی پاسخگویی و رفع این خواسته‌ها و نیازها را دارد. چنین دیدگاهی به اهمیت و جایگاه مدیریت شهری اشاره دارد، چنانکه در دنیا اهمیت شهرداری به اندازه‌ای است که در انتخابات آن، اکثریت واجدین شرایط مشارکت می‌کنند. در کشورهای پیشرفته اهمیت انتخابات شهری و میزان مشارکت مردم در آنها حتی از دیگر انتخابات کلان‌تر نیز بیشتر است. زیرا در آن جوامع مشارکت به منزله تأمین حیات مدنی در شهر است. باید توجه کرد که نیازها و توقعات شهروندان از سطح زندگی و امکانات موجود بسیار فراتر رفته است و حساسیت آنها نیز نسبت به مقوله‌های شهر و شهروندی و برنامه‌های به اجرا درآمده در شهر افزون‌تر شده است. طبیعتاً شهروندان به آن اندازه که با مسائل شهری روبه‌رو هستند، مسائل در سطح کلان کشور برای شان ملموس و عینی نیست، بنابراین چه بسا مدیریتی در سطح کلان موفق است که بتواند ابتدا نیازهای بومی و محلی را پاسخگو باشد.

□ آیا معتقدید که طرح‌های جهادی صرفاً مثبت هستند یا اینکه جنبه‌های منفی نیز وجود دارد؟

■ لرنر معتقد است که: "کشورهای در حال توسعه آن چنان خواسته‌های شان را افزایش می‌دهند که رفع آنها از توان‌شان خارج است". و اینجا حساسیت که این گونه طرح‌ها، ممکن است آسیب‌رسان باشند. می‌توان در افق‌های دور این مشکلات را حل کرد تا مطالبات مردم در حل معقول و امکانات شهر افزایش یابد. بارها دیده شده که احساس نیاز مردم به صورت کاذب شکل گرفته است، چنین اتفاقی از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری بسیار آسیب‌زا است، زیرا شهرداری‌ها با کمبود منابع مالی روبه‌رو هستند، به تعبیری یک سر دارند و هزار سودا. بر اساس نظام برنامه‌ریزی، هزینه‌های اداره شهری همچون تهران اجازه مانور بر طرح‌های ضربتی را نمی‌دهند. مطالبات شکل می‌یابند و افزون می‌شوند اما بودجه‌های رفع این مشکلات تأمین نمی‌شوند. در این شرایط ممکن است اجرای این طرح‌ها حتی نتایج معکوس در برداشته باشد. در اکثر برنامه‌ریزی‌های کشورهای ما، پشتوانه نظری وجود ندارد و در واقع بیشتر بودجه‌بندی لحاظ شده است تا برنامه‌ریزی.

باید اهداف بلندمدت‌تری را با توجه به وسعت شهر تهران و گستردگی نیازهای شهروندان آن در نظر گرفت که در زمان حاضر شهرداری‌ها به تنهایی از عهده آن بر نمی‌آیند. در حوزه مدیریت واحد شهری نیز شهرداری‌ها باید بسیار تجهیز شوند تا بتوانند وظایفی را که بر عهده آنان است، انجام دهند. از سویی دیگر با تداخل وظایف دستگاه‌های متفاوت رو به رو هستیم که وظیفه ارائه خدمات شهری را بر عهده دارند، از جمله راهنمایی و رانندگی، بهداشت و درمان و همانند اینها که هر دستگاه مسائل و مشکلات را از دیدگاه خود نظاره‌گر است و در بسیاری اوقات وحدت رویه وجود ندارد؛ این خود عاملی است برای هدر رفت هزینه‌ها به گونه‌ای که قسمتی از این هزینه‌ها به صورت مستقیم بر شهروندان تحمیل خواهد شد. "برنامه‌ریزی پویا" راهکاری است که جامعه را از تنش دور می‌کند به گونه‌ای که منافع گروه‌های آسیب‌پذیر و شهروندان جامعه تأمین شود.

□ اجرای طرح‌های ضربتی و مشارکتی تا چه حد با الگوهای توسعه کشور مطابقت دارد؟

■ بسیاری از طرح‌های ملی کشور، بومی نشده‌اند و با شرایط جامعه هماهنگ نیستند. باید با توجه به مزیت و برتری نسبی طرح‌های شهری به سمت شهرسازی مشارکتی حرکت شود و برخی از طرح‌های مفید به عنوان الگو معرفی شوند، اما این اتفاق روی نداده است. زیرا نه برنامه‌ای در این زمینه طراحی شده و نه احساس نیازی به آن به وجود آمده است. در این زمینه حتی از همه نیروهای فکری استفاده نشده، در حالی که نیروهای فکری سرمایه اجتماعی به شمار می‌آیند و می‌توانند مدیریت شهر را به سمت اداره بهتر سوق دهند تا شهر را از مسائل و مشکلات فعلی‌شان برهانند.

□ برای ماندگاری طرح‌های ضربتی مشارکتی در شهر چه راهکارهایی وجود دارد؟

■ خیلی از طرح‌ها زمانی به مانایی می‌رسند که احساس نیاز آنها در جامعه به وجود آید. باید نظرسنجی و آمارگیری شود و در صورت نیاز شهروندان و لزوم ماندگاری چنین طرح‌هایی، آنها را به صورت گسترده‌تر در شهر به اجرا در آورند. در این میان نقش مشارکت مردمی نباید نادیده گرفته شود. مردم باید احساس کنند که مشارکت آنها در ایجاد شهری بهتر مؤثر است و اگر این برنامه و طرح ۱۳۷ در کل کشور اقتباس شود بسیاری از مشکلات شهری و یا حتی مسائل کشوری برطرف خواهد شد. زیرا شهروندان می‌دانند که می‌توانند حتی با یک تماس کلیه مشکلات و مسائل شهری‌شان را بازگو کنند و انتظار رفع آن را نیز داشته باشند.